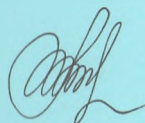

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В.В. СТАШИСА**

ЗАІЧКО ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

УДК 343.9:343.77 (477)

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
НЕЗАКОННІЙ ПОРУБЦІ ЛІСУ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, доцент
Головкін Богдан Миколайович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, завідувач
кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Бабенко Андрій Миколайович,
Одеський державний університет
внутрішніх справ, завідувач кафедри теорії
та історії держави і права;

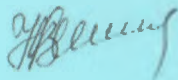
кандидат юридичних наук, доцент
Козич Ігор Васильович,
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний
університет імені В. Стефаника», доцент
кафедри кримінального права

Захист відбудеться «05» лютого 2019 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.502.01 у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України за адресою: 61002, м. Харків, вул. Пушкінська, 49.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України за адресою: 61002, м. Харків, вул. Пушкінська, 49.

Автореферат розіслано «04» січня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. В. Нетеса

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ліси в Україні виконують природно-захисні функції та мають обмежене експлуатаційне значення. Однак реальна практика свідчить про комерційну спрямованість лісгосподарської діяльності та орієнтованості на експорт і одержання валютної виручки. Понад 90 відсотків доходів лісгосподарських підприємств складають прибутки від реалізації ділової й паливної деревини на внутрішньому і зовнішньому ринках. На експорт вивозиться ділова деревина під видом паливної, пиломатеріали, виготовлені з лісоматеріалів необроблених і деревне вугілля. На внутрішньому ринку переважно споживається технологічна деревина і дрова паливні. Підвищений попит на лісоматеріали задовольняється шляхом заготівлі деревини в законному порядку, а також незаконної порубки лісу. В цілому можна сказати, що незаконна порубка лісу в Україні, зумовлена трьома ключовими проблемами: незаконний обіг деревини, у тому числі, експорт лісоматеріалів, пиломатеріалів та іншої лісопродукції; самозаготівля дров домогосподарствами; супутні види організованого злочинного бізнесу (незаконне виробництво деревного вугілля, незаконне видобування бурштину). Для їх вирішення бракує політичної волі, а зусиль громадянського суспільства, явно не достатньо. Все це призводить до ускладнення криміногенної ситуації у сфері заготівлі деревини та охорони лісів від незаконних рубок. За останніх десять років (2008-2018 рр.) питома вага незаконної порубки лісу в структурі злочинів проти довкілля збільшилася з 30,5 до 60,5 відсотків, а кількість облікованих злочинів за ст. 246 КК збільшилася з 637 до 2276 (+357,3%). Водночас, міжнародні організації оцінюють рівень незаконної порубки лісу у межах від 5 до 40 відсотків від загального обсягу заготовленої деревини. Наведене свідчить про неефективність діючої системи охорони лісів від незаконних рубок, застарілість форм і методів протидії злочинам, передбаченим ст. 246 КК, необхідність активізації наукового пошуку за цим напрямом.

Слід зазначити, що незаконна порубка лісу досліджувалася фахівцями в галузі екологічного права, земельного права, кримінального права, криміналістики, лісівництва, а також кримінологами. Однак більшість робіт стосувалися аналізу окремих питань, пов'язаних з правовим режимом лісів, охороною довкілля, спеціальним використанням лісових ресурсів, управлінням лісовим фондом України, кримінальною відповідальністю за незаконну порубку лісу, розслідуванням цього виду злочинів. В кримінології, незаконна порубка лісу досліджувалася в контексті запобігання екологічній злочинності. У своїх працях розробкою різних аспектів незаконної порубки лісу займалися В. І. Андрейцев, А. М. Бабенко, В. С. Батиргарєєва, С. Б. Гавриш, А. П. Гетьман, В. В. Голіна, Б. М. Головін, О. О. Дудоров, Т. П. Єгорова, І. В. Козич, Т. В. Корнякова, П. В. Кравець, О. В. Мельник,

І. І. Митрованов, О. В. Одерій, О. М. Пилипенко, Є. О. Письменський, Г. С. Поліщук, М. Ю. Попков, О. В. Скворцова, О. В. Старчоус, Т. М. Сторожук, Ю. А. Турова, Ю. С. Шемшученко, С. М. Шершун, А. М. Шульга, О. М. Шуміло та ін.

У докторській дисертації Т. В. Корнякової «Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля» (2011 р.), незаконна порубка лісу розглядалася як найбільш поширений прояв екологічної злочинності. Доробком автора стала концепція запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля.

Враховуючи, негативні тенденції поширення явища незаконної порубки лісу, руйнівні наслідки його проявів для довкілля, вагоме суспільно-політичне значення збереження українських лісів від незаконного вирубування, а також малодослідженість цієї тематики в кримінології, обрана тема дисертації є актуальною, як для науки кримінології, так і для практики протидії екологічній злочинності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, в межах фундаментальних досліджень «Теоретичні і прикладні проблеми запобігання злочинності та реформування державної кримінально-виконавчої служби в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000958). Дослідження узгоджується з Концепцією розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ ст. (схваленою Координаційним бюро з проблем кримінології НАПрН України у 2012 р.).

Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 25 листопада 2016 року).

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є надання кримінологічної характеристики та розробка заходів запобігання незаконній порубці лісу.

Поставлена мета обумовила вирішення таких завдань:

- з'ясувати умови і механізм заготівлі деревини під час проведення різних видів рубок дерев і чагарників;
- надати характеристику незаконної порубки лісу як різновиду кримінальної практики;
- оцінити сучасний стан і тенденції розвитку незаконної порубки лісу;
- охарактеризувати особу, що вчиняє незаконну порубку лісу;
- визначити і розкрити детермінуючий комплекс незаконної порубки лісу;
- узагальнити міжнародний та зарубіжний досвід протидії незаконній порубці лісу;
- запропонувати напрями і заходи загальносоціального запобігання незаконній порубці лісу;

– надати наукового обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення спеціально-кримінологічного запобігання незаконній порубці лісу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у сфері запобігання злочинам проти довкілля.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу.

Методи дослідження Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. *Діалектичний* метод використовувався при пізнанні сутності явища незаконної порубки лісу, дослідженні його одиничних проявів і загальних тенденцій, оцінці минулого й теперішнього стану. За допомогою *системно-структурного* методу здійснено аналіз множини злочинів і контингенту злочинців, визначено склад детермінуючого комплексу, встановлено міжелементні зв'язки та залежності незаконної порубки лісу з спорідненими антисуспільними явищами у сфері організації й функціонування лісового господарства України (підрозділи 2,1, 2,2, 2,3). *Догматичний* метод (формально-логічний) використовувався для тлумачення окремих термінів та формулюванні визначень юридичних понять (1,1, 1,2). *Порівняльно-правовий* метод застосовувався для вивчення й аналізу положень зарубіжного законодавства щодо запобігання незаконній порубці лісу (підрозділ 1,2, 3,1). *Статистичний* метод став у нагоді для збирання, обробки, аналізу й оцінки емпіричної інформації, аналізу даних електронних реєстрів та моніторингових звітів (підрозділи 2,1, 2,2, 2,3). *Конкретно-соціологічні* методи (вивчення документів, оцінки експертів, опитування, контент-аналіз публікацій ЗМІ та повідомлень в мережі Інтернет) дозволили систематизувати кримінологічно значущу інформацію, підсилити доказову базу дисертації (підрозділи 2.1, 2,2, 2,3, 3,1, 3,2, 3,3).

Нормативною базою роботи є Кримінальний кодекс України, Лісовий кодекс України, Земельний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, закони України і підзаконні нормативно-правові акти, в частині регламентації спеціального використання лісових ресурсів та охорони лісів від незаконних рубок, а також законодавство зарубіжних держав і міжнародні акти у сфері охорони довкілля і протидії незаконній порубці лісу.

Емпіричну базу дослідження склали результати вибіркового узагальнення 143 кримінальних проваджень (кримінальних справ) і вивчення копій вироків за ст. 246 КК України, розглянутих місцевими судами Закарпатської, Львівської, Сумської, Харківської та Житомирської областей за період 2008-2017 рр.; результати опитування експертів, а саме: 106 прокурорів і керівників регіональних та місцевих прокуратур Волинської, Житомирської, Закарпатської, Київської, Львівської, Полтавської, Сумської, Харківської, Херсонської, Черкаської, Чернігівської областей; статистична інформація Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України,

Державної судової адміністрації України, а також відомостей статистичних звітів Державного лісового агентства України. Окрім цього, у роботі використані інші аналітичні матеріали щодо стану екологічної злочинності на території України та особистий практичний досвід роботи суддею.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що незаконна порубка лісу вперше досліджувалася на рівні явища соціальної дійсності, що має тенденції розвитку, детермінуючий комплекс, а також особливості запобігання. У роботі сформульовано низку теоретико-прикладних положень, зокрема:

уперше:

- встановлено, що незаконна порубка лісу переважно вчиняється під час не лімітованої заготівлі деревини в порядку рубок формування і оздоровлення лісів (у тому числі, санітарних і суцільних рубок); порушення правил здійснення рубок головного користування, а також під час несанкціонованої заготівлі дров домогосподарствами;

- доведено зв'язки і залежності між незаконною порубкою лісу і незаконним експортом лісоматеріалів та пиломатеріалів, виготовлених з них, несанкціонованим виробництвом деревного вугілля, самовільною заготівлею дров домогосподарствами, видобуванням бурштину і незаконною забудовою;

- запропоновано вирізняти три основні категорії суб'єктів незаконної порубки лісу, залежно від їх правового статусу і ступеня доступу до лісових ресурсів: посадові особи і працівники постійних лісокористувачів, що займаються веденням лісового господарства; суб'єкти підприємницької діяльності, що отримали дозвіл на заготівлю деревини в межах договору підряду з постійними лісокористувачами; інші особи, які не мають права на заготівлю деревини і законного доступу до розроблення лісосік;

- обґрунтовано комплексний підхід щодо запобігання незаконній рубкам лісу та незаконному обігу деревини, що включає такі напрями, як: усунення конфлікту інтересів в Держлісагенстві; соціально-економічний розвиток сільських територій в лісовій місцевості; законодавче врегулювання ринку деревини; розширення меж природоохоронних територій та удосконалення механізму захисту лісів від незаконних рубок; повне упровадження електронного обліку й стеження за рухом деревини по усьому ланцюгу поставок; автоматизація системи перевірки законності походження деревини при її реалізації на зовнішній і внутрішній ринок; кратне відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю та конфіскація майна;

- запропоновано доповнити перелік альтернативних злочинних дій, пов'язаних із незаконною порубкою лісу в новій редакції ст. 246 КК, а саме: поряд з незаконною порубкою дерев і чагарників, перевезенням, зберіганням і збутом незаконно зрубаних дерев і чагарників, криміналізувати придбання незаконно зрубаних дерев і чагарників;

удосконалено:

– положення про структурні дисбаланси у способах заготівлі деревини, а також про існуючі методи зниження якості і вартості лісоматеріалів;

– класифікацію незаконної порубки лісу за метою вчинення злочину: для задоволення особистих (побутових) потреб населення в дровах і лісоматеріалах; з метою збуту; з метою вивільнення лісових земельних ділянок під несанкціоноване видобування корисних копалин; з метою подальшої незаконної забудови;

– позицію про функціональні зв'язки і взаємопов'язаність таких ланок незаконної лісгосподарської діяльності як: незаконна порубка дерев і чагарників, їх перевезення, деревообробка (зміна товарного вигляду та якісних характеристик), неправильна товарно-грошова оцінка і зберігання на складах, реалізація незаконно заготовленої деревини та введення її в цивільний обіг;

дістали подальшого розвитку:

– уявлення про кримінологічну характеристику незаконної порубки лісу, а саме зростання протягом 2008-2017 рр. рівня цих злочинів у понад 3,5 рази; інтенсивне вчинення злочинів в осінньо-зимовий опалювальний період та на різдвяно-новорічні св'ята (58,6 відсотків), регіональне поширення на територіях з високим ступенем лісистості (західна та північна частина України), найчастіше вчинення в лісах, підпорядкованих Держлісагенству (53 відсотки) та в лінійних захисних насадженнях (31 відсоток); переважання серед контингенту злочинців місцевих жителів сільських населених пунктів, віком 18-39 років (62 відсотки), що не працювали однак мали на утриманні сім'ю, а також посадових осіб і працівників спеціалізованих лісгосподарських підприємств (14 відсотків) та суб'єктів підприємницької діяльності (5 відсотків);

– судження щодо визнання незаконною, порубку дерев і чагарників, у разі: незаконного виділення лісових ділянок (розрахункової лісосіки) для заготівлі деревини, а також фальсифікації технічних характеристик лісосіки в офіційних документах, у тому числі, перевищення виділених лімітів і площ відведених під рубку; призначення рубок без фактичної необхідності їх проведення шляхом завідомо неправильного визначення їх мети, підстав та видів рубок; підроблення даних в лісорубному квитку щодо обліку дозволених до відпуску запасів деревини, строків здійснення лісових користувань та вивезення заготовленої продукції, обліку плати за використання лісових ресурсів.

Практичне значення отриманих результатів. Висновки та пропозиції, наведені в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані: *у науково-дослідній сфері* – для подальшого вивчення явища незаконної порубки лісу та пошуку шляхів і засобів протидії йому; *у правотворчості* – для удосконалення і розвитку положень законодавства, що регулює спеціальне використання лісових ресурсів та охорону лісів від незаконних рубок; у

правозастосовній діяльності – як рекомендації щодо застосування ст. 246 КК України, а також інших превентивних заходів, передбачених чинним законодавством та міжнародними актами; *в навчальному процесі* – як матеріал для викладання комплексу навчальних дисциплін кримінально-правового циклу, підготовки підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, а також для самостійної роботи студентів.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, що становлять її новизну, є результатом самостійної роботи автора. Наукові ідеї та розробки оприлюднені без співавторів у наукових фахових виданнях.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію обговорено та рецензовано на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні положення і результати дисертаційного дослідження оприлюднені на таких наукових і науково-практичних конференціях: «Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи» (м. Харків, 9 грудня 2016 р.), «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 24 березня 2017 р.), «Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія» (м. Харків, 27 квітня 2018 р.), «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (м. Дніпро, 1-2 червня 2018 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображені в десяти наукових працях, з яких: чотири наукових статті опубліковані у друкованих фахових наукових виданнях України, одна – в електронному фаховому виданні України, одна стаття – в науковому фаховому виданні іноземної держави (Республіка Молдова), а також у тезах чотирьох доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації визначені її предметом, метою і завданнями. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 209 сторінок, з них: основний текст – 177 сторінок, список використаних джерел – 28 сторінок, додатки – 3 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується вибір теми дисертації, визначаються її зв'язок із науковими планами і програмами, вказується мета й завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукова новизна та практичне значення отриманих результатів, наводяться відомості щодо особистого внеску здобувача, міститься інформація про апробацію матеріалів дисертації, її структуру й обсяг.

Розділ 1 «Кримінологічна природа явища незаконної порубки лісу» включає два підрозділи і висновки.

У підрозділі 1.1 «Загальні положення спеціального використання лісових ресурсів та здійснення різних видів рубок дерев і чагарників» проаналізовано основні поняття лісового законодавства, розкрито правовий порядок спеціального використання лісових ресурсів під час заготівлі деревини, систематизовано види рубок дерев і чагарників, наведено класифікацію деревини за категоріями технічної придатності і товарною номенклатурою митного тарифу України. Констатовано поділ рубок дерев і чагарників, залежно від мети проведення, на чотири види: рубки головного користування; рубки, спрямовані на поліпшення якісного складу лісів (формування і оздоровлення); інші рубки під час проведення заходів, пов'язаних із веденням лісового господарства; рубки, під час проведення заходів не пов'язаних із веденням лісового господарства. Заготовлена деревина за категоріями технічної придатності класифікується на ділову, технологічну і паливну (дров'яну), а за товарною номенклатурою митного тарифу України – на лісоматеріали необроблені, лісоматеріали розпиляні, деревину паливну.

Зазначається, що в Україні заготівля деревини здійснюється в порядку рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства (рубки головного користування, рубки щодо поліпшення якісного складу лісів та інші види рубок), а також в порядку рубок, не пов'язаних з веденням лісового господарства (при виконанні робіт щодо будівництва й обслуговування інженерних об'єктів в лісах та ін.). Згідно з чинним законодавством, рубки головного користування носять плановий характер і комерційну спрямованість. Для них встановлюються ліміти, граничний обсяг заготівлі деревини, у тому числі за кількістю та породами дерев. Рубки формування й оздоровлення лісів належать до непланових рубок, носять обслуговуючий характер і призначаються за фактичною необхідністю. Для таких рубок не передбачено обмежень (лімітів), під них відводяться лише загальні площі (запаси деревини). Різниця існує також в оподаткуванні рубок головного користування та рубок формування й оздоровлення лісів.

У підрозділі 1.2 «Незаконна порубка лісу як різновид кримінальної практики» розглянуто основні положення національного і зарубіжного законодавства щодо збереження лісів від знищення, проаналізовано недоліки конструкції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 246 КК, що ускладнюють її практичне застосування, дискутуються новели галузевого законодавства у сфері охорони лісів від незаконних рубок. Крім того, незаконна порубка лісу розкрита як різновид кримінальної практики (В.М. Дрьомін).

Відзначається відсутність легального визначення поняття незаконної порубки лісу у чинному законодавстві. Згідно з європейською практикою, незаконною вважається рубка у разі, коли деревина заготовлюється, транспортується, купується чи продається з порушенням національного законодавства. Крім того, незаконною може бути сама процедура заготівлі

деревини. Наведений підхід частково реалізований законодавцем в новій редакції ст. 246 КК, де закріплено декілька альтернативних дій об'єктивної сторони цього складу злочину, а саме: незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконного зрубаних дерев і чагарників, що заподіяли істотну шкоду. Позиція щодо криміналізації пов'язаних із незаконною порубкою дерев і чагарників дій, підтримується в дисертації, з деякими доповненнями. З кримінологічної точки зору, антисуспільна сутність явища незаконної порубки лісу полягає в заподіянні істотної шкоди довкіллю, національній економіці, а також правам та інтересам постійних і тимчасових лісокористувачів, у частині заготівлі деревини та одержанні доходу від її реалізації. Проводиться думка, що незаконна порубка лісу виступає первинною ланкою незаконної лісогосподарської діяльності. Фактично йдеться про кримінальну практику, або стійкий, предметно спрямований вид занять великої кількості людей з метою задоволення матеріальних потреб та одержання незаконного доходу. Порушення правил рубок дерев і чагарників, тягне за собою незаконне походження деревини в ланцюгу поставок від лісосіки до покупця, включаючи перевезення, зберігання, придбання та збут (випуск у вільний обіг). Вказується на пов'язаність незаконної порубки лісу з такими видами організованого злочинного бізнесу, як незаконний експорт деревини, несанкціоноване виробництво деревного вугілля, видобування бурштину, самовільна заготівля дров домогосподарствами. За критерієм мети злочинних посягань, пропонується вирізнити такі види незаконної порубки лісу: для задоволення особистих (побутових) потреб населення в дровах і лісоматеріалах; з метою збуту; з метою вивільнення лісових земельних ділянок під несанкціоноване видобування корисних копалин; з метою подальшої незаконної забудови;

Розділ 2 «Кримінологічний аналіз незаконної порубки лісу» складається з трьох підрозділів і висновків.

У підрозділі 2.1 «Сучасний стан і тенденції розвитку незаконної порубки лісу» досліджено рівень, структуру, динаміку незаконної порубки лісу, латентність цих злочинів, регіональний розподіл і «ціну». За десять років (2008-2017 рр.) рівень незаконної порубки лісу зріс у понад 3,5 рази (з 637 до 2276 відповідно), що свідчить про суттєве збільшення обсягів незаконної заготівлі деревини в Україні. Водночас, за різними даними, від 39 до 65 відсотків злочинів вчиняються невстановленими органами досудового розслідування особами. Дослідження показників латентності незаконної порубки лісу показало, що 46,5 відсотків експертів оцінюють їх як середньолатентні (на один зареєстрований злочин припадає від 2 до 20 незареєстрованих), 21,8 відсоток опитаних, вважають високолатентними (1:20-50 відповідно), 7 відсотків – стверджують про особливо високий ступінь латентності (1:<50). Решта опитаних (24,7 відсотків) відносять ці злочини до розряду низьколатентних (на один зареєстрований припадає від одного до двох незареєстрованих).

За вказаний період зросла питома вага незаконної порубки лісу в структурі злочинів проти довкілля з 34,9 до 60,5 відсотків. Результати узагальнення кримінальних проваджень свідчать, що порівняно частіше незаконна порубка дерев і чагарників вчиняється в лісах, підпорядкованих Держлісагенству і його територіальним управлінням (52,6 відсотків). Дещо рідше в лінійних захисних насадженнях (31,2 відсотків), а також в особливо охоронюваних лісах (16,2 відсотки). Основна маса злочинних посягань припадає на осінньо-зимовий період (58,6 відсотків). Предметом злочинів переважно є дуб, граб, смерека, клен, ялиця, акація, сосна. У регіональному розрізі прослідковується тенденція до більш частішого вчинення злочинів на території прикордонних областей, в яких відбувається інтенсивне використання лісових ресурсів (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Волинська, Рівненська, Житомирська, Харківська, Херсонська). Поряд з цим, останнім часом незаконна порубка лісу поширюється в областях із відносно невеликими площами лісових насаджень (Чернігівська, Черкаська, Київська, Полтавська, Сумська).

За даними звіту Рахункової палати України, у цілому по Україні протягом 2014-2016 років незаконно вирубано 93,8 тис. кубічних метрів лісу, внаслідок чого заподіяно шкоду на 362,5 млн грн., при цьому лише 5 відсотків від загального розміру заподіяної шкоди відшкодовано. Екологічна шкода довкіллю і середовищу проживання людей від незаконної вирубки лісів полягає у зменшенні площі лісів, ерозії ґрунтів, знищенні рідкісних видів флори і фауни, сходженні снігових лавин в горах, розливання річок, затоплення місцевості, зміні клімату, ризиках стихійного лиха та екологічної катастрофи.

У підрозділі 2.2 «Типові ознаки осіб, які вчиняють незаконну порубку лісу» відзначається, що особу злочинця необхідно вивчати як сукупність соціально-типових ознак та індивідуально-психологічних якостей, що в діалектичній єдності формують мотиви, цілі і спосіб злочинної поведінки.

Із результатів узагальнення кримінальних проваджень можна зробити висновок, що незаконною порубкою лісу в основному займаються три основні категорії злочинців. Найвищою кримінальною активністю вирізняються чоловіки (97,8 відсотків), жителі сільських населених пунктів (68,3 відсотки), віком 18-39 років (62 відсотки) з базовою середньою та професійно-технічною освітою (90,1 відсоток), не працюючі (76,1 відсоток) хоча й мають на утриманні сім'ю та неповнолітніх дітей (64,4 відсотки). Спільною ознакою вказаної категорії злочинців є відсутність законного доступу до лісових ресурсів та вчинення незаконної порубки дерев і чагарників під час самозаготівлі дров паливних для особистих потреб і з метою збуту, а також хвойних лісових насаджень у передноворічний період. Другу категорією злочинців становлять кваліфіковані робітники і посадові особи, зайняті в лісовому господарстві та працюючі в спеціалізованих державних і комунальних лісгосподарських підприємствах (14,4 відсотки). Більшість з них мають професійно-технічну та вищу освіту, обіймають посади лісорубів, майстрів лісу, лісників та їх помічників, мають законний доступ до лісосік та вчиняють злочини, використовуючи службове становище (займану посаду). Третя категорія злочинців представлена суб'єктами підприємницької діяльності (5,1 відсотків).

Такі особи займаються заготівлею деревини на умовах договорів підряду із постійними лісокористувачами, що супроводжується вчиненням злочинів. Судячи з того, що 66 відсотків від загального обсягу лісозаготівельних робіт в Україні здійснюють приватні лісорубні бригади в межах договорів підряду, можна стверджувати про недооцінку компетентними органами прихованої злочинної діяльності цих суб'єктів. До того ж, приватні лісорубні бригади спеціалізуються на заготівлі ділової деревини під виглядом паливної, їх діяльність носить організований характер і спрямовується на одержання злочинного доходу у великих та особливо великих розмірах, на постійній основі.

Для усіх трьох категорій злочинців характерна корислива спрямованість злочинної поведінки.

У підрозділі 2.3 *«Детермінуючий комплекс незаконної порубки лісу»* визначено і розкрито структурно цілісний, ієрархічний комплекс детермінант щодо незаконної порубки лісу (Бойко А.М.). Найбільший вплив на рівень і динаміку незаконної порубки лісу здійснюють організаційно-управлінські та економічні, нормативно-правові, соціально-психологічні криміногенні чинники.

Організаційно-управлінські чинники включають: недоліки і прорахунки державної політики щодо розвитку лісового господарства; відсутність єдиної системи ведення лісового господарства; неефективне управління об'єктами державної і комунальної власності, територіями й об'єктами природно-заповідного фонду, та неналежний контроль за фінансово-господарською діяльністю спеціалізованих державних і комунальних лісогосподарських підприємств; поєднання господарських, контролюючих і правоохоронних функцій органами і підрозділами Держлісагенства; дублювання повноважень органами, що здійснюють охорону лісів від незаконних рубок, низький рівень міжвідомчої взаємодії та відсутність координації між ними.

Зазначається, що організаційно-управлінські чинники загалом можна звести до декількох взаємопов'язаних системних проблем лісогосподарської галузі: державна монополія на спеціальне використання лісових ресурсів; відсутність єдиної системи ведення лісового господарства та управління ним; неефективний контроль за дотриманням вимог законодавства при заготівлі, перевезенні, зберіганні та реалізації деревини. Державна монополія у сфері спеціального використання лісових ресурсів виражається в поєднанні лісозаготівлі, деревообробки і торгівлі лісоматеріалами, що суперечить ринковим засадам ведення лісового господарства, перешкоджає розвитку економічної конкуренції, створює можливості для незаконного впливу на господарську діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, встановлення неформальних правил поведінки і корупційних відносин. Криміногенними чинниками в управлінні лісовим фондом України є різновідомча підпорядкованість земельних лісових ділянок і пов'язана з цим недостатня підзвітність суб'єктів управління; а також неповний облік об'єктів управління, наявність не облікованих площ лісових насаджень; ускладнений доступ

юридичних і фізичних осіб до отримання в постійне або тимчасове користування земельних ділянок лісогосподарського призначення, а також довготривале оформлення правовстановлюючих документів.

До економічних чинників незаконної порубки лісу віднесено: вимушена самоокупність і незадовільний рівень фінансового забезпечення спеціалізованих державних і комунальних лісогосподарських підприємств та низький рівень оплати праці їхніх працівників; структурні дисбаланси у способах заготівлі деревини, а також зниження якості і вартості деревини; непрозорий механізм ціноутворення і торгівлі лісоматеріалами і пиломатеріалами, виготовленими з них; високий попит на дешеву деревну сировину з України на зовнішніх ринках і неналежний митний контроль за законністю переміщення деревини через Державний кордон України в режимі «експорт»; низький рівень запровадження електронного обліку деревини та перевірки законності її походження; кількаразове зростання цін на теплову енергію для населення; розгалужена мережа тіньової переробки лісоматеріалів; глобалізація зовнішньої торгівлі.

Проаналізувавши матеріали статистичної звітності, а також моніторингові звіти неурядових природоохоронних організацій, зроблено загальний висновок, що в Україні валовий обсяг заготівлі деревної сировини забезпечують спеціалізовані лісогосподарські підприємства з метою незаконного експорту до країн Європейського Союзу та подальшої переробки. Зазначені підприємства масово вдаються до прихованої заготівлі деревини, передусім ділової, в порядку рубок формування і оздоровлення лісів, а також зниження бази оподаткування шляхом маніпуляцій із кількісно-якісними та вартісними характеристиками заготовлених лісоматеріалів. Іншою проблемою є стихійна самозаготівля дров домогосподарствами в лінійних захисних насадженнях для задоволення особистих (побутових) потреб, а також з метою збуту. Левова ластка деревини незаконного походження збувається на підпільні приватні лісопилорами та нелегальним виробникам деревного вугілля.

До нормативно-правових чинників незаконної порубки лісу належать прогалини та недоліки законодавства, що регулює спеціальне використання лісових ресурсів, ведення лісового господарства, зовнішньоекономічну діяльність, а також встановлює відповідальність за незаконну порубку лісу.

Серед соціально-психологічних чинників незаконної порубки лісу чинне місце належить деформаціям колективної свідомості у виді екоцентричних поглядів, традицій несанкціонованої заготівлі деревини в лісах і полезахисних лісосмугах, споживацькому поведінню з лісовими ресурсами, схильності до незаконного заволодіння деревами з метою збуту, а також зневажливого ставлення до кримінально-правових заборон.

Розділ 3 «Запобігання незаконній порубці лісу» складається із трьох підрозділів і висновків.

У підрозділі 3.1 *«Міжнародний та зарубіжний досвід запобігання незаконній порубці лісу»* на прикладі країн з розвиненим лісовим

господарством, систематизовано превентивні механізми та кращі практики у сфері заготівлі деревини та охорони лісів від незаконних рубок. Зазначається, що федеральним законодавством США регламентований порядок заготівлі і вивезення дров для опалення населенням і передбачені санкції за його порушення. Певні особливості самозаготівлі дров населенням є в Канаді, Республіці Фінляндія та інших державах. Важливо те, що в цих країнах дозволяється заготовлювати тільки мертву деревину в національних лісах, в межах визначених норм відпуску дров на одне домогосподарство, із фіксованою оплатою, або безкоштовно в дозволених обсягах. Відтак, зрубання живих дерев визнається незаконним. Крім того, в США для вивезення дров з національних лісів запроваджена купонна система, що дозволяє правоохоронним органам перевіряти законність походження заготовленої деревини.

Крім того, країни-члени Європейського Союзу запроваджують нову лісову політику і комплекс заходів щодо протидії незаконному вирубуванню лісів. Стратегічними напрямками реалізації вказаної політики є такі: сталий розвиток лісового господарства при глобальній відповідальності за охорону лісових ресурсів; створення інтегрованої Лісової інформаційної системи Європи шляхом поєднання різних інформаційних систем та платформ даних; проведення інвентаризації лісів; належне управління лісовими угіддями в межах території країн ЄС; система перевірки законності походження деревини та контролю руху по ланцюгу постачання; забезпечення конкурентоздатності лісового господарства; створення прозорого ринку деревини; задоволення попиту на деревину та надання екосистемних сервісів; стимулювання розвитку сільських територій; запровадження принципу «каскадного» використання деревини; розвиток енергоефективних технологій й альтернативних джерел теплової енергії; координація та підтримка заходів швидкого реагування; посилення міжнародного співробітництва у сфері охорони лісів та залучення громадськості до моніторингу лісів і запобіжних заходів.

У підрозділі 3.2 «Загальносоціальне запобігання незаконній порубці лісу» зазначається про гармонізацію українського лісового законодавства відповідно лісового законодавства ЄС, поглиблення співпраці з міжнародними природоохоронними організаціями, удосконалення державної політики у сфері організації, управління та ведення лісового господарства, врегулювання питання доступу до лісового фонду, удосконалення механізму заготівлі деревини та проведення рубок, створення умов для раціонального і прозорого використання лісових ресурсів постійними і тимчасовими лісокористувачами. Магістральним напрямом загальносоціального запобігання незаконній порубці лісу є стратегія добровільного дотримання державою і бізнесом існуючих стандартів заготівлі і реалізації деревини, а також стратегії зниження попиту на незаконно добуту деревину в Україні і за її межами та зменшення доходів від її реалізації.

Заходи загальносоціального запобігання незаконній порубці лісу включають обмеження можливостей щодо експорту деревини незаконного

походження, її придбання, обробки і переробки промисловими підприємствами. Назріла необхідність організації і врегулювання ринку деревини, що унеможливить продаж незаконно заготовленого лісу. Одночасно слід розвивати інноваційні технології виготовлення деревного палива, у тому числі, біопалива, що стане альтернативою дровам і дозволить задовольняти потреби в ньому.

На державному рівні має бути вирішено питання забезпечення доступним паливом населення і господарюючих суб'єктів, зниження тарифів на теплову енергію та запровадження державних цільових програм щодо зменшення споживання паливно-енергетичних ресурсів. Вимагає посиленої уваги держави і громадськості виробництво деревного вугілля, розпилювання лісоматеріалів, незаконна забудова, видобування корисних копалин в лісах. Пропонується запровадження незалежного контролю за дотриманням вимог лісового законодавства.

Окремо розглядаються просвітницько-виховні заходи, формування культури поводження з лісовими насадженнями, переорієнтація на легальну заготовлю деревини. Наголошується на неможливості зменшення масштабів незаконної порубки лісу без вирішення соціально-економічних проблем сільського населення, що проживає в лісовій місцевості.

У підрозділі 3.3 «Спеціально-кримінологічне запобігання незаконній порубці лісу» запропоновано загальний підхід і комплекс заходів профілактики, відвернення і припинення незаконній порубці лісу. Заходи профілактики включають постійне оновлення державного лісового кадастру та повний облік лісів; розширення меж природоохоронних територій; заборона суцільних способів рубок і перехід на вибіркові рубки; підключення до єдиної державної системи електронного обліку деревини усіх лісокористувачів; упровадження електронного декларування лісоматеріалів замість сертифікатів про походження лісоматеріалів і пиломатеріалів, виготовлених із них; імплементація міжнародного стандарту контрольованої деревини, що включає перевірку законності джерела походження і ланцюгів постачання деревини; введення заборони на реалізацію лісоматеріалів за прямими контрактами, нормативне закріплення обов'язковості реалізації необроблених лісоматеріалів виключно через електронні аукціони; оприлюднення планів рубок на електронних ресурсах Держлісагенства з обґрунтуванням підстав та вибору видів рубок.

Заходи відвернення загрози вчинення незаконної порубки лісу спрямовані на зменшення можливостей для вчинення цих злочинів шляхом удосконалення системи охорони лісів, проведення перевірок господарської діяльності лісокористувачів щодо дотримання вимог природоохоронного і лісового законодавства, притягнення до встановленої відповідальності лісопорушників, ануляція лісорубних квитків, створення реєстрів. Крім того, необхідно посилювати оперативно-розшукові заходи спрямовані на виявлення осіб, які систематично займаються незаконними порубками лісу та вживання щодо них заходів впливу, а також проводити спільні рейдові перевірки місць заготівлі деревини. Серед іншого, пропонується криміналізація дій, пов'язаних із незаконною порубкою лісу, а саме: придбання незаконно зрубаних дерев і чагарників. Також обґрунтовується доцільність доповнення санкції ст. 246 КК конфіскацією майна, і кратного відшкодування шкоди, як підстави для

звільнення від покарання за вчинення некваліфікованих видів незаконної порубки лісу.

Припинення незаконної порубки лісу полягає у закритті нелегальних пунктів прийому і обробки незаконно заготовленої деревини, патрулюванні маршрутів її перевезення, а також в заходах оперативного реагування на факти розпочатої незаконної порубки дерев і чагарників, затримання підозрюваних осіб, тимчасового вилучення транспортних засобів і предметів злочинних посягань.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає в осмисленні явища незаконної порубки лісу, наданні його кримінологічної характеристики, визначенні детермінуючого комплексу, на підставі чого розроблені рекомендації щодо запобігання цим злочинам. На основі отриманих результатів зроблено такі висновки і пропозиції:

1. Встановлено, що нормативно врегульований порядок спеціального використання лісових ресурсів і процедури здійснення різних видів рубок містить можливість для безлімітної заготівлі деревини та маніпуляції з категоріями її технічної придатності, що впливає на розмір податкових зобов'язань і відпускну ціну споживачам. Для уникнення обов'язкових платежів та створення не облікованих запасів лісоматеріалів, державні і комунальні спеціалізовані лісгосподарські підприємства використовують непрозорий механізм заготівлі деревини, пов'язаний з проведенням заходів поліпшення якісного складу лісів, в порядку рубок формування/оздоровлення, у тому числі санітарних рубок. Зазначений вид рубок є не лімітованим і досить часто призначається без фактичної необхідності.

2. Відповідно до міжнародної практики, під незаконною порубкою лісу розуміється заготівля, транспортування, купівля-продаж деревини з порушенням національного законодавства. Такий підхід частково враховано в новій редакції ст. 246 КК. Поряд з незаконною порубкою дерев і чагарників в лісах, захисних та інших лісових насадженнях, криміналізовано також перевезення, зберігання, збут незаконного зрубаних дерев і чагарників. Між тим, суттєвою перешкодою до практичного застосування цієї норми залишились встановлення істотної шкоди, як обов'язкової умови притягнення до кримінальної відповідальності. Розмір такої шкоди необґрунтовано завищено.

Доведено, що незаконна порубка лісу виступає первинною ланкою відомої незаконної лісгосподарської діяльності, та є різновидом кримінальної практики. Остання пов'язана з такими видами організованого злочинного бізнесу, як незаконний експорт деревини, несанкціоноване виробництво деревного вугілля, видобування бурштину, самовільна заготівля дров домогосподарствами.

3. За останніх десять років (2008-2017 рр.) кількість зареєстрованих випадків незаконної порубки збільшилася у понад 3,5 рази (+357,3%). Вказані злочини стали найбільш поширеними в структурі злочинів проти довкілля. Показово, що незаконні порубки лісу в основному вчиняються в лісах державної форми власності і лінійних захисних насадженнях. Значна частина

останніх є безгосподарними. Враховуючи ці обставини, фактичний рівень досліджуваних злочинів може виявитися значно вищим. Встановлено тенденцію порівняно частішого вчинення цих злочинів в осінньо-зимовий опалювальний період та на різдвяно-новорічні свята (58,6 відсотків), а також регіональне поширення на територіях з високим ступенем лісистості (західна та північна частина України). Негативна динаміка і високі темпи приросту незаконної порубки лісу свідчать про значне збільшення обсягів незаконної заготівлі деревини в Україні за досліджуваній період.

4. За результатами узагальнення кримінальних проваджень встановлено, що незаконну порубку лісу вчиняє три основні категорії злочинців. Найбільш чисельною є група малокваліфікованих робітників, без певного роду занять і легального джерела доходів, із числа місцевих жителів сільських населених пунктів. Другу категорію утворюють працівники і посадові особи спеціалізованих державних та комунальних лісогосподарських підприємств, що мають виключне право на заготівлю деревини і вільний доступ до лісових ресурсів. Третя категорія представлена суб'єктами підприємницької діяльності, що отримали дозвіл на заготівлю деревини в межах договору підяду з постійними лісокористувачами.

5. Детермінуючий комплекс незаконної порубки лісу складатиметься організаційно-управлінських, економічних, нормативно-правових та соціально-психологічних криміногенних чинників, що діють у сфері організації та ведення лісового господарства. Організаційно-управлінські чинники загалом можна звести до декількох взаємопов'язаних системних проблем лісогосподарської галузі: державна монополія на спеціальне використання лісових ресурсів; відсутність єдиної системи ведення лісового господарства та управління ним; неефективний контроль за дотриманням вимог законодавства при заготівлі, перевезенні, зберіганні та реалізації деревини.

Економічні детермінанти вцілому полягають у вимушеній самоокупності і незадовільному рівні фінансового забезпечення спеціалізованих державних та комунальних лісогосподарських підприємств; в підвищеному попиту на деревину незаконного походження на зовнішньому і внутрішньому ринках; неврегульованості ринку деревини.

Нормативно-правові чинники включають недоліки і протиріччя в галузевих законодавчих актах, правових нормах різної юридичної сили, а також невідповідність положень лісового законодавства міжнародним документам.

Соціально-психологічні детермінанти виражаються в деформаціях колективної свідомості у виді екоцентричних поглядів, традицій несанкціонованої заготівлі деревини в лісах і полезахисних лісосмугах, споживацькому поводженню з лісовими ресурсами, зневажанні кримінально-правовими заборонами.

6. Міжнародний і закордонний досвід протидії незаконній порубці лісу свідчить про необхідність державного врегулювання питань щодо самозаготівлі і перевезення дров населенням. Країни ЄС створюють інтегровану систему захисту лісів, що включає відповідальне управління, задоволення попиту на деревину, моніторинг стану лісових ресурсів, перевірку законності походження деревини, прозорий ринок деревини, соціально-економічний розвиток

сільських територій, міжнародну співпрацю і оперативне реагування на порушення лісового законодавства.

7. Загальносоціальне запобігання незаконній порубці лісу пропонується здійснювати за такими напрямками: удосконалення державної політики у сфері організації, управління та ведення лісового господарства; покращення законодавчого забезпечення охорони лісових ресурсів від незаконних рубок та створення умов для раціонального і прозорого використання лісових ресурсів постійними і тимчасовими лісокористувачами; зниження попиту на незаконно заготовлену деревину і зменшення доходів від її реалізації; формування екологічної культури; вирішення соціально-економічних проблем сільського населення, що проживає в лісовій місцевості.

8. Спеціально-кримінологічне запобігання незаконній порубці лісу охоплює комплекс заходів впливу на усі ланки механізму незаконної заготівлі та обігу деревини, зменшення можливостей для вчинення злочинів, а також виявлення осіб, схильних до незаконної порубки лісу та проведення серед них заходів превентивного впливу. Заходи профілактики включають розширення меж природоохоронних територій, обмеження можливостей для контрабанди лісоматеріалів, а також продажу незаконно заготовленої деревини на внутрішньому ринку, електронний облік деревини. Заходи відвернення включають удосконалення системи охорони лісів, підвищення ефективності оперативного-розшукових заходів. Припинення незаконної порубки лісу полягає в оперативному реагування на факти розпочатої незаконної заготівлі деревини, а також під час її вивезення з лісосік, перевезення на склади та реалізації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Заїчко О. В. Поняття та сутність явища незаконної порубки лісу. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 276-282.
2. Заїчко О. В. Правовий порядок використання лісових ресурсів в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 152-156. URL: http://www.pap.in.ua/2_2017/43.pdf.
3. Заїчко О. В. Сучасний стан незаконної порубки лісу в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 161-165.
4. Заїчко О. В. Актуальні аспекти міжнародного та зарубіжного досвіду запобігання незаконній порубці лісу. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 207-211.
5. Заїчко О. В. Основні риси та класифікація осіб, які вчиняють незаконну порубку лісу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1. С. 150-155.
6. Заїчко О. В. Перспективні шляхи загальносоціального запобігання незаконній порубці лісу в Україні. *Право і суспільство* 2018. № 3. Ч. 2. С. 200-205.

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

7. Заїчко О. В. Деякі аспекти кримінологічного дослідження незаконної порубки лісу. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення*

та шляхи їх вирішення: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 берез. 2017 р.) у 2 ч./ [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 2. С. 52-55.

8. Заїчко О. В. Незаконна порубка лісу в Україні: постановка проблеми. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи*: матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримін.-викон. права (м. Харків, 9 груд. 2016 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. С. 215-216.

9. Заїчко О. В. Економічні чинники незаконної порубки лісу. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 квіт. 2018 р.). Харків: ХНУВС, 2018. С. 47-49.

10. Заїчко О. В. Щодо перспективних шляхів спеціально-кримінологічного запобігання незаконній порубці лісу. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 1-2 червня 2018 р.). Дніпро: Правовий світ, 2018. С. 91-93.

АНОТАЦІЯ

Заїчко О.В. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконній порубці лісу. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. – Харків, 2019.

Дисертація присвячена осмисленню явища незаконної порубки лісу, причин його існування і відтворення та розробленню комплексу заходів запобігання його проявам. Незаконна порубка лісу розглядається як різновид кримінальної практики, пов'язаної з організованим злочинним бізнесом щодо незаконного експорту деревини, нелегального виробництва деревного вугілля, несанкціонованої заготівлі дров, а також видобування бурштину.

Надано кримінологічну характеристика незаконної порубки лісу, що відбиває зростання рівня цих злочинів у понад 3,5 рази упродовж 2008-2017 рр., переважне вчинення у лісах та лінійних захисних насадженнях, регіонально розміщених на території західних та північних областей України.

Визначено детермінуючий комплекс цього явища, що включає взаємопов'язані організаційно-управлінські, економічні, нормативно-правові та соціально-психологічні криміногенні чинники. Основна роль в структурі цих чинників належить державній монополії на заготівлю, обробку і реалізацію деревини, неефективному управлінню лісовим господарством, підвищеному попиту на деревину незаконного походження на зовнішньому і внутрішньому ринках, традиціям самовільних рубок лісу серед сільського населення.

Розроблено пропозиції із запобігання незаконним порубкам лісу, що в цілому зводяться до електронного моніторингу стану заготівлі та реалізації лісоматеріалів, унеможливлення продажу незаконно здобутої деревини, вирішення соціально-економічних проблем сільських населених пунктів в лісовій місцевості, притягнення до кримінальної відповідальності злочинців.

Ключові слова: рубки дерев і чагарників, незаконна заготівля лісу, нелегальний обіг деревини, запобігання.

АННОТАЦИЯ

Заичко Е.В. Криминологическая характеристика и предупреждение незаконной порубки леса. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности имени академика В. В. Сташиса Национальной академии правовых наук Украины. – Харьков, 2019.

Диссертация посвящена осмыслению явления незаконной порубки леса, причин его существования и воспроизводства, разработки комплекса мер по предупреждению ее проявлений. Незаконная порубка леса рассматривается как разновидность криминальной практики, связанной с организованным преступным бизнесом по незаконному экспорту древесины, нелегальному производству древесного угля, несанкционированной заготовки дров, а так же добычи янтаря.

Приведена криминологическая характеристика незаконной порубки леса, согласно которой имеется рост уровня этих преступлений в более чем 3,5 раза на протяжении 2008-2017 гг., преимущественное совершение в лесах и линейных защитных насаждениях, регионально размещенных на территории западных та восточных областей Украины.

Определен детерминирующий комплекс этого явления, что включает взаимосвязанные организационно-управленческие, экономические, нормативно-правовые и социально-психологические криминогенные факторы. Основная роль в структуре этих факторов принадлежит государственной монополии на заготовку, обработку и реализацию древесины, неэффективному управлению лесным хозяйством, повышенному спросу на древесину незаконного происхождения на внешнем и внутреннем рынках, традициям самовольных рубок среди сельского населения.

Разработаны предложения по предупреждению незаконных порубок леса, что в целом сводятся к электронному мониторингу состояния заготовки и реализации лесоматериалов, недопустимости продажи незаконно добытой древесины, решения социально-экономических проблем сельских населенных пунктов в лесной местности, привлечения к уголовной ответственности преступников.

Ключевые слова: рубки деревьев и кустарников, незаконная заготовка леса, нелегальный оборот древесины, предупреждение.

SUMMARY

Zaichko O.V. Criminological characteristic and prevention of illegal felling of the forest. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Dissertation for obtaining the PhD of Law on specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Academy of Law Sciences of Ukraine – Kharkiv, 2019.

The dissertation is devoted to comprehension of the phenomenon of illegal logging, reasons of its existence and reproduction and development of a complex of measures of prevention of its manifestations. Illegal felling of forests is considered as a kind of criminal practice connected with organized criminal business on the illegal export of wood, illegal production of charcoal, unauthorized harvesting of firewood, and also the extraction of amber.

Forests in Ukraine perform natural-protective functions and have a limited operational significance. However, real practice shows the commercial direction of forestry and export orientation and the receipt of foreign exchange earnings. More than 90 percent of the revenues of forest enterprises make profits from the sale of business and fuel wood in the domestic and foreign markets. For export, commercial wood is exported under the kind of fuel, timber, made from unprocessed timber and charcoal. In the domestic market, technological wood and firewood are mostly consumed. The increased demand for timber is satisfied by the legal harvesting of timber, as well as the illegal felling of forests. In general, illegal logging in Ukraine is due to three key issues: illegal timber trade, including the export of timber, lumber and other timber products; self-purchase of wood by households; Related types of organized criminal business (illegal production of charcoal, illegal mining of amber). To solve them there is a lack of political will, and the efforts of civil society are clearly not enough.

It is believed that the illegal felling of the forest acts as the primary link of illegal forestry activities. In fact, it refers to criminal practice, or a persistent, substantially oriented type of occupation of a large number of people in order to meet material needs and obtaining illicit income. Violation of rules for felling trees and shrubs entails the illegal origin of wood in the chain of supply from the forest to the buyer, including transportation, storage, purchase and sale (release into free circulation).

The general conclusion is made that in Ukraine the gross volume of wood raw material harvesting is provided by specialized forestry enterprises for the purpose of illegal export to the countries of the European Union and further processing.

Another problem is the spontaneous self-harvesting of wood by households in linear protective shrubs to meet personal (domestic) needs, as well as for the purpose

of marketing. The large share of timber of illegal origin is sold to underground private sawmills and illegal producers of charcoal.

It was established that during the period of 2008-2017 the number of registered cases of illegal tracing increased by more than 3.5 times. These crimes became the most widespread in the structure of crimes against the environment. Illegal logging is mainly carried out in forests of state ownership and linear protective shrubs. Much of the latter is messy. Given these circumstances, the actual level of the investigated crimes can be much higher. The tendency of comparatively more frequent committing of these crimes in the autumn-winter heating season and on Christmas and New Year holidays (58.6 percent), as well as regional distribution in territories with a high degree of forests (western and northern Ukraine), is established. Negative dynamics and high growth rates of illegal felling of the forest indicate a significant increase in the volume of illegal timber harvesting in Ukraine for the period under study.

The main causes of illegal logging are the state monopoly on harvesting, processing and sale of wood, ineffective forest management, increased demand for wood of illegal origin on the external and internal markets, traditions of unauthorized logging of the forest among the rural population.

Proposals for prevention of illegal felling of the forest are developed, which in general are reduced to electronic monitoring of the state of harvesting and sale of timber, the impossibility of selling illegally acquired timber, solving socio-economic problems of rural inhabited points in the forest area, prosecution of criminals.

Key words: felling of trees and shrubs, illegal logging, illegal circulation of wood, prevention.

Відповідальний за випуск
к.ю.н., доц. Лисодед О. В.

Підписано до друку 03.01.2019 р. Формат 60х90/16.
Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 03011901

Надруковано у копії-центрі «МОДЕЛІСТ»
61000, м. Харків, вул. Мистецтв, 3 літер Б-1,
тел. 7-170-354
ФО-П Миронов М. В., Свідоцтво ВО4№022953